

NORDISK NUMISMATISK ÅRSSKRIFT 1949

NORDISK NUMISMATISK UNION

EN LUNDEMØNT FRA KONG NIELS

AF GEORG GALSTER

I Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 1868 nr. 147, den 29. juni læses en længere notits om museale nyheder under rubriken »Göteborgs Museum«, hvorefter her anføres »— — — ett hittills som unikt ansedt mynt för Erik Edmund i Danmark (1134–1137) hvarå myntmästarens namn SVALE finnes utsatt.« — Denne notits genfindes i Berlingske politiske og Avertissements Tidende No. 150, Onsdagen den 1. Juli, 1868: »*En dansk Mynt fra Middelalderen*, hvorefter der ikke kjendes flere Exemplarer end det samme, eies ifølge Göteborg. Hand. och Sjöf. Tidn. af Göteborgs Museum. Den skriver sig fra Erik Emuns Tid (1134–37), og Myntmesterens Navn »Svale« findes paa den.« Herfra gik denne numismatiske sensation over i den danske provinspresse og genfindes således i samme ordlyd i Randers Amtstidning og Adressecontoirs Efterretninger Nr. 159, Fredagen den 3die Juli 1868, 59de Aarg. Dette fremkaldte et længere indlæg i samme avis nr. 168 den 14. juli:

For et Aarstid siden folgetes i Paris en Møntsamling efter den gamle 95aarige Prosper Dupré, en Samler af første Rang, der lignede vor Thomsen i dette hurtige, sikre Blik, denne enorme Hukommelse, saa at han aldrig glemte en Mønt, han een Gang havde seet, i denne uhyre Kjendtskab til Mønter og Oldtiden paa samme Tid som det var ham aldeles imod at optræde i den lærde Verden med noget Skrevet, ja endog at sætte sit Navn under smaa Afhandlinger, som hans Venner fik ham til at indrykke hist og her.

Hans vidtløftige Samlinger fra hans yngre Dage vare adspalttede før hans Død. Hans antike græske Samlinger i Sølv og Guld vare for største Delen gaaet over til det franske Kabinet; hans rige Suitte af romerske Guld- og sølv-mønter gik til Britisk Museum; hans Bronzer gik som Pragtstykker over i Privat-samlinger og afgav samtidig Stof til Udarbejdelsen af Hovedværket over

antike Mønter. Paa sine gamle Dage morede han sig igjen med at samle græske Mønter, og det var denne lille Samling paa 362 Numere, der folgtes efter hans Død. De 3 bedste kostede 3500 Franks Stykket; Hele Samlingen indbragte 127.320 Frks. eller 350 Frks. som Gjennemsnitspris¹).

Dette viser hvad Interesse der er og hvad der ofres for Mønter i Franrig. Og saa i Sverrig er der levende Interesse for Numismatiken; hjemme hos os er den ved at døe hen, da Folk i Almindelighed interesserer sig mere for de „Gangbare“. Mønten fra Eric Emun, som omtaltes i denne Avis's Nr. 159 er kjendt tidligere og har endog været at faae tilkjøbs i Kjøbenhavn, saa den er næppe unique; derimod eier Aarhus Samling en Mønt fra Baldemar Seirs Tid, rimeligviis præget af Bisp Aegat i Viborg (1208–1220), der aldeles sikkert er ukjendt alle andre Steder. At man i et svenst Blad, og det i en Handels- og Søfartstidende, skal finde Efterretninger om en enkelt dansk Middelaldermønt, paa samme Tid som der saa at sige aldrig høres Noget om hvad der forekommer af Interessant heri Landet (og der er just i den senere Tid kommet ikke faalidt endda, saaledes Kong Niels's nye Mønter; Mønter fra Baldemar den Første, slaaet som en Slags Medailler efter Slaget paa Grætheheide, i Randers, Viborg, Horsens *ic*²), turde være et godt Beviis paa den almindelige Mangel paa Interesse for Numismatiken, der findes hos os. (Medd.)

Forfatteren af denne artikel var i følge et notat af Ludvig Læssøe i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling Sophus Bergsøe, broder til naturforskeren, digteren og numismatikeren Vilhelm Bergsøe. Han var født den 26. september 1838 i København, blev student 1857, landbrugskandidat 1862, var 1865–77 ejer af Andigaard, Skørting sogn, ca. 20 km sydøst for Randers. Han dyrkede samtidig numismatik og foretog studierejser i Sverige, Rusland, Tyskland og England. 1878–85 var han assistent i finansministeriets kontor for udenlandske betalinger, og studerede samtidig først jura, senere theologi. Juni 1887 blev han cand. theol., Januar 1888 residerende kapellan ved Vor Frue kirke i Aalborg, Marts 1888 sognepræst til Sønder Tranders og Februar 1896 sognepræst til Munkebjergby og Bromme. Han døde 7. september 1896 på klinik i København. Som det fremgår af dette levnedsløb var han en mand af alsidig uddannelse og mange interesser. Aalborg historiske museum gjorde han mange tjenester, og var fra 1892 til 1896 formand

¹ Collection de M. Prosper Dupré. Vente le mercredi 24 avril 1867. — J. de Witte (necrolog, bibliographi og salget af samlingen) i Revue Numismatique N. S. XII (Paris 1867) pag. 474–492.

² Der sigtes til møntfundene fra Allerslev, 1867, P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146 (Kbh. 1900) s. 178 nr. 170 og Roar Skovmand: De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder indtil omkring 1150 (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1942) s. 160 nr. 28, og Biersted 1860, C. F. Herbst: Bjergsted Fundet (Aarbøger f. n. O. o. H. 1866 s. 386–404, P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146–1241 (Kbh. 1906) s. 21 nr. 28 og Georg Galster i Aarbøger f. n. O. o. H. 1931 s. 247.

for dette museums bestyrelse³. Hans numismatiske studier satte sig frugt i en lille række afhandlinger:

Münze Waldemar des vierten, Herzogs von Jütland. Zeitschrift für Numismatik II (Berlin 1875) s. 24-27.

Die angeblichen Zeugnisse von wendischen Einfällen in Dänemark. Z. f. N. II (1875) s. 258-263.

Sophus Bergsøe.

Dänische Mittelaltermünzen des elften Jahrhunderts. Z. f. N. VIII (1881) s. 281-287.

Critical remarks on the uncertain coins of the Cuerdale find. Numismatic Chronicle N. S. XX (London 1880) pag. 192-204.

Nogle danske Mønter fra Middelalderen i fremmede Samlinger. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1882 s. 265-278.

Hertil kan føjes, at hvad der måtte findes af brugelige kritiske bemærkninger i H. V. Mansfeld-Büllner: Afbildninger af danske Mønter fra Tidsrummet 1241-1377 (Kbh. 1887) efter Haubergs mening skyldtes oplysninger, som stammede fra Sophus Bergsøe.

³ Th. Hauch-Fausbøll og S. Nygård: Patriciske Slægter, 5. samling (Kbh. 1930) s. 19 f. - Brev af 19. oct. 1949 fra museumsinspektør Peter Riismøller, Aalborg historiske museum. - Allerede 1872 bortauktionerede Sophus Bergsøe sin ret betydelige samling af middelalderlige mønter: Catalogue d'une belle collection de monnaies du moyen âge (frappées avant 1520). Dont la vente aura lieu 20 Juin [rettet til Août] 1872 à Copenhague sous la direction de Mr. L. A. Læssøe Attaché au Musée numismatique national à Copenhague.

Den mønt, som Bergsøe nævner som et unicum i Aarhus museum, og som han henfører til Valdemar Sejrs og biskop Asgat (vel trykfejl for Asgot) i Viborg (1208–1220) henførte Hauberg til Valdemar Sejrs og en biskop af Slesvig, idet han gik ud fra den urigtige forudsætning, at Kongerne i Viborg havde bevaret deres møntret ubeskåret. Hauberg antog, at A betegnede en (ukendt) møntmester, og at S betegnede Slesvig. Dette er ganske usandsynligt, og Bergsøe havde sikkert ret. Også Georg Galster har uden at kende Bergsøes henførelse fremført grunde for, at AS kun kan betegne Asger eller Asgot, biskopper af Viborg 1191–1208–1220⁴. Et exemplar af mønten indkom 1876 i Den kgl. Samling som gave fra en ubenævnt ved Ludvig Læssøe.

Derimod har Bergsøe ikke været så heldig med bestemmelsen af den til Erik Emune henførte mønt. Rimeligvis har han efter den meget knappe beskrivelse i avisen troet, at det angik en mønt med kongenavnet Eric og møntmesternavnet Svavi, som fremkom i 126 eksemplarer i fundet fra Allerslev 1867, og som allerede året efter har været ret udbredt blandt samlerne. Men som påvist af Hauberg, er denne mønt slået for Erik Egode (1095–1103) i Roskilde⁵. Fil.lic. Harald Wideen, Göteborgs Museum, har på forespørgsel velvilligt sendt et fotografi af den pågældende mønt i Göteborgs Museum. Den er tydelig nok slået for kong Niels i Lund: REX Kronet brystbillede med sværd og scepter.) (*SVALO... Ankerkors med en ringstav i hver vinkel. Det er en variant til Haubergs tab. XIII nr. 2: *NICOLAVS (retr.). Hauberg har antagelig kun kendt denne variant fra en galvanisk kopi, der vistnok som så mange andre galvaniske kopier i hans egen samling stammede fra hans køb 1883 af afdøde apotheker i Malmø, Bjørkeboms samling⁶. Originalen til denne kopi er da rimeligvis exemplaret i Göteborgs Museum, som Hauberg ikke har kendt. – Harald Wideen har i brev af 8. september 1949 velvilligt oplyst: »Vikten är 0,75 gr. Enligt en äldre anteckning skall det vara hitkommet 1867 från en »L. Laessoe i Kjöbenhavn».«

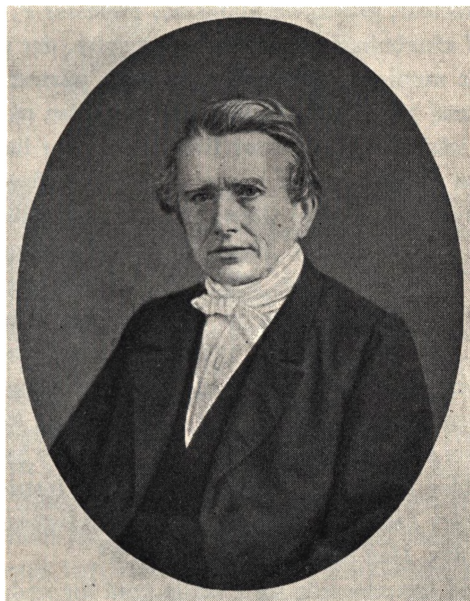
Det er et velkendt navn; det er det kgl. Myntkabinets mangeårige »kopist».

⁴ P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146–1241 (Kbh. 1906) s. 59 tab. VI 44. – Georg Galster: Møntfundet fra Grenaa og de jyske Penninge fra Tiden 1146–1234. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1931 s. 259 fig. 57. – På forespørgsel meddeler lederen af Aarhus Museums historiske afdeling, bibliothekar Ejler Haugsted, i brev af 28. sept. 1949, at mønten desværre ikke mere forefindes.

⁵ P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146 (Kbh. 1900) s. 230 tab. XII nr. 5.

⁶ Fortegnelse over Museumsinspektør P. Haubergs efterladte Samling af danske og norske Mønter (Kbh. 1929) nr. 1291 og fortalen.

Hans levneddata er følgende: Ludvig August Læssøe, født den 22. oct. 1808 i København, søn af daværende købmand Niels Frederik Læssøe (1781-1831) og Margrethe Juliane Signe Abrahamson (1781-1870)⁷. 21. sept. 1826 ansat som volontair i det danske sekretariat under general-toldkammer og commercecollegiet, senere kammerskriver og constitueret copist sstds. Som møntsamlers kom han i forbindelse med Chr. J. Thomsen, der opmuntrede ham til at lægge sig efter

Ludvig Læssøe.

tegning og radering af mønter. 1836 publicerede Thomsen således tre tavler med 73 middelalderlige mønter, tegnede og stukne af Læssøe, i *Grotes Blätter für Münzkunde*⁸. Det var meningen, at Læssøe skulle arbejde videre på værket over de middelalderlige danske mønter, som var påbegyndt af Ramus og Devegge, men som foreløbig var gået i stå ved Ramus' død 1832; Devegge var ikke meget aktiv og desuden ofte syg. I Læssøes håndeksemplar af dette sørgelig ufuldendte møntværk har han betegnet tavlerne XXVIII-XXXVI (uvisse mynter med bogstaver

⁷ Om Ludvig Læssøes moder og brødre, oberst Frederik L. (1811-50) og maleren Thorald L. (1816-78), se Rockstroh og Bramsen i *Biografisk Leksikon* XV (Kbh. 1938) s. 78-84.

⁸ Thomsen: *Beiträge zur Erklärung einiger Münzen des Mittelalters*, der indledes med: »Ein unger hiesiger Münzsammler fing an, sich im Zeichnen von Münzen des Mittelalters zu üben. Da ich sah, dass dieses ihm ziemlich gelang, munterte ich ihn auf, sich auf's Radiren von Münzen zu legen . . .« *Blätter für Münzkunde*. Hannoversche numismatische Zeitschrift II Band (Leipzig 1836) sp. 206-9, 333-38, Tafel XIV-XVI.

og uvisse mynter med figurer, d.v.s. de senere såkaldte borgerkrigsmønter) med »L. Læssøe del.« og i en afsluttende note bemærket, at han har tegnet 175 tegninger til dette værk. Efter Devegges død 1847 synes man at ville have sat noget ind på fuldendelsen af værket, og der blev i årene 1847–50 bevilget ialt 4000 rd. af regaliefondet hertil. Det forholdsvis lidet, der manglede, trykning af teksten til tavlerne XXIV–XLII + tillægstavler, blev ikke udført, og efter Thomsens død 1865 lod Ludvig Müller og C. F. Herbst i august 1867 endelig udgivelsen standse. — Myntkabinettets directeur, geheimelegationsråd, professor P. O. Brøndsted planlagde en samling af afstøbninger af antike o.a. mønter, der skulle danne grundlaget for kommende numismatiske værker, og i det øjemed foretog Læssøe fra november 1839 til maj 1840 med offentlig understøttelse på 800 rd. en rejse til London og Paris i selskab med direktør Brøndsted, hvor han satte sig ind i de bedste metoder til at afstøbe mønter i svovl. Den store afstøbningssamling, som endnu opbevares i syv store smukke skabe, er Læssøes arbejde. Den 6. april 1841 blev han ansat som copist i det kgl. Mynt- og Medaillecabinet, hvor han forblev til sin død. Læssøe blev den 21. oct. 1842 gift med Augusta Franciska Trützler Hanck (25. jan. 1811–22. oct. 1848) og 30. maj 1850 med hendes søster Charlotte Louise Camilla (17. jan. 1817–30. dec. 1882). Myntcabinetet havde indtil 1867 til huse på Rosenborg, og Læssøe assisterede ved forevisningen af den chronologiske samling. August 1858 fik han fri bolig i den såkaldte forvalterbolig og blev kort efter konstitueret som slotsforvalter. Januar 1866 blev han udnævnt til kammerråd, fordi han blev forbigået i myntcabinetet ved inspecteurpostens besættelse. Februar s.å. blev han inspecteur ved den chronologiske samling på Rosenborg. R. af Dbge. 1875. Han døde den 26. juli 1878⁹.

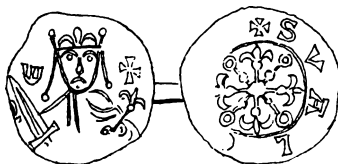
Læssøe samlede og interesserede sig i særlig grad for middelalderlige mønter; på dette område var han elev af »Gamle Thomsen«. »Catalogue de la collection de monnaies du moyen-âge et de livres numismatiques délaissée par feu Mr. L. Læssøe, laquelle sera vendue jeudi le 25 septembre 1879« omfattede 3355 numre mønter og 386 numre bøger; de indbragte ialt 4299,35 kroner. Han var »anset som en af Danmarks første Numismatikere«¹⁰. Selv om han ikke udfoldede noget større forfatterskab, efterlod han sig adskillige notebøger med numismatiske optegnelser, som overgik til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Han har udarbejdet »Fortegnelse over Consul, Overkrigscommissair August Christian Mohr's Samling af Skandinaviens Mynter og Medailler« (auktion 4, rettet til 11. oct. 1847), i hvilken anledning han foretog en rejse til Bergen. Ved denne som ved adskillige andre

⁹ P. Brock: Historiske Efterretninger om Rosenborg III (Kbh. 1883) s. 184 ff. og 223 f. — En håndskreven selvbiografi af Ludvig Læssøe indgår i »Læssøe Slægtsbogen«, hvoraf frk. Ida Barfoed, Hørsholm, velvilligt har meddelt Den kgl. Mønt- og Medaillesamling en udskrift.

¹⁰ P. Rhode: Samlinger til de danske Øers Laaland og Falsters Historie, på ny udgivet af I. I. F. Friis (Kbh. 1859) s. 40 note 1.

større møntauktioner (således ved Ole Devegges samling I 1851 og III 1867) overtog Læssøe commissioner for Liebhave. Man ville vel i vore dage ikke tillade en tjenestemand således at samle privat, men der er ingen grund til at tro, at Læssøe ikke var fuldtud loyal overfor Myntcabinettet.

I sit ovennævnte håndexemplar af Ramus' og Devegges ufuldendte møntværk ved T. XIX har Læssøe aftegnet tre senere tilkomne mønter fra »Niels den Gamle«,

alle som Haubergs type 2. De to har bagsideomskriftene * NICALAS MARGARETA og * NICOLAVSMEFE. Den tredje er det ovennævnte exemplar med * SVALO...; herunder har Læssøe skrevet: »Göteborg. P. Lassens Samling 1867«. Desværre har det ikke været muligt at få oplyst, hvem denne P. Lassen har været. Det kan efter forbogstavet ikke have været de to kendte brødre og samlere, Adam Alexander Frederik Lassen (1788–1875), en tid apoteker i Æbeltoft, og Axel Frederik Lassen (1789–1883), »den hvide Doktor« i Fjellerup på Fyn¹¹. Men hvem denne P. Lassen end har været, stammer mønten rimeligvis fra Haraldsborg voldsted ved Roskilde, hvor det store møntfund blev gjort 1854¹². Allerede året før fremkom enkelte mønter, fundne på dette sted, og blev (på trods af danefæloven) solgt af en spækhøker Nielsens enke i Roskilde. Det er meget sandsynligt, at den gamle samler har købt mønten her, men det er noget uforklarligt, hvorfor Læssøe har afhændet den med en urigtig henførelse til Erik Emune til Göteborgs Museum¹³.

¹¹ Stamtavle over familien Lassen, udarbejdet af J. Nimb Lassen (Kbh. 1943) s. 7 og 39. Svend Larsen: Et Provinsmuseums Historie (Odense Bys offentlige Samlinger 1860–1935) s. 23 ff.

¹² Haubergs i note 2 anførte værk s. 178 nr. 177. Skovmands i note 2 anførte værk s. 159 nr. 26.

¹³ Læssøes samling af antike mønter blev af hans arvinger afhændet til Göteborgs Museum. Brock, anførte sted s. 224.

SUMMARY

Georg Galster: A Lund coin of King Niels.

An article in a Gothenburg paper in 1868 on the museum of Gothenburg contained a note on a unique coin which was attributed to the Danish king Erik Emune (1134–37). At once this note was taken up by the Danish papers and gave rise to an article in Randers Amtssavis, the anonymous author of which was the then landowner Sophus Bergsøe. Afterwards he became a student of theology and died in 1896 as incumbent of a parish in Jutland. In addition he was an expert numismatist and furnished important contributions to the interpretation of Danish medieval coins (of which mention may be made here of a coin which he rightly

attributed to Valdemar II and a bishop of Viborg). On the other hand he was less fortunate in his discussion on the coin in Gothenburg. A photograph of the coin in question shows that it was struck for King Niels (1104-34) in Lund with the legend ✠ [NIC]OLAVS, retrograde variety of Hauberg plate XIII no. 2. In 1867 Gothenburg museum had acquired it from Ludvig Læssøe who 1841-78 was "copyist" at the Royal Collection of Coins and Medals in Copenhagen. In his reference copy of the unfortunately unfinished work on numismatics by Ramus and Devegge, Læssøe, who was an eminent designer of coins, drew the coin among those of King Niels with the annotation "Göteborg. P. Lassen's collection 1867". Presumably this collector acquired the coin from the site of Haraldsborg near Roskilde where this coin type appeared in a big find in 1854.